

ગાથા-૫૭. સત્યવ્રતના સ્વરૂપનું કથન. અહિંસાવ્રતની વ્યાખ્યા થઈ ગઈ.

રાગેણ વ દોસેણ વ મોહેણ વ મોસભાસપરિણામં ।
જો પજહદિ સાહુ સયા બિદિયવદં હોઝ તસ્સેવ ॥૫૭॥

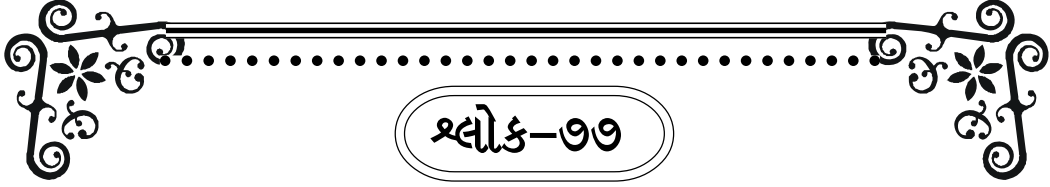
વિદ્વેષ-રાગ-વિમોહજનિત મૃષા તણા પરિણામને,
જે છોડતા મુનિરાજ, તેને સર્વદા વ્રત દ્વિતીય છે. ૫૭.

અત્યારે મુનિની વ્યાખ્યા છે ને? ‘આ સત્યવ્રતના સ્વરૂપનું કથન છે.’ આત્માના અંતર ચૈતન્યના શુદ્ધ આનંદના આદર સહિત જે સ્વરૂપમાં સ્થિરતા થઈ છે, એને ત્યાં સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્ર કહે છે. એ ચારિત્ર દશામાં પૂર્ણ ચારિત્ર ન હોય, એથી આવા પંચમહાવ્રતના શુભઉપયોગરૂપ ભાવ એને હોય છે. શુભરાગ, શુભ પરિણામને અહીંયા વ્રત કહે છે.

‘અહીં (એમ કહ્યું છે કે), સત્યનો પ્રતિપક્ષ (અર્થાત્ સત્યથી વિરુદ્ધ પરિણામ) તે મૃષા..’ સાચાથી ઊલટું તે જૂઠું. તે ‘(અસત્ય બોલવાના પરિણામ) રાગથી,...’ થાય. કાં કોઈ અનુકૂળ મેળવવાની ચીજ રાગને લઈને જૂઠું બોલે, કોઈ પ્રતિકૂળતાનો નિષેધ કરવા, અભાવ થવા માટે દ્વેષથી જૂઠું બોલે. કોઈ મોહથી જૂઠું બોલે. એ ‘રાગથી, દ્વેષથી અથવા મોહથી...’ અસત્ય બોલવાના પરિણામ થાય છે.

‘જે સાધુ—આસન્નભવ્ય જીવ—’ આસન્ન (એટલે) જેની મુક્તિ હવે નજીક છે. આહાહા...! સંસારને કિનારે આવી ગયો છે. આત્માનું સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન અને ચારિત્રની દશા તો છે, પણ એની પૂર્ણ નિર્વિકલ્પતા થઈ નથી. સાતમી ભૂમિકાની એ અપેક્ષાએ. એને આવા પંચમહાવ્રતના ભાવ હોય છે. એ ‘આસન્નભવ્ય જીવ—તે પરિણામને પરિત્યજે છે...’ રાગ,

દ્વેષ અને મોહથી બોલાતા ભાવ, થતાં ભાવ તેને પરિત્યજે છે. ‘(-સમસ્ત પ્રકારે છોડે છે),...’ મુનિ જૂઠું છોડે છે. પરિત્યજે છે ને? ‘(-સમસ્ત પ્રકારે છોડે છે), તેને બીજું વ્રત હોય છે.’ એ આત્માના સમ્યગ્દર્શન, સમ્યગ્જ્ઞાન અને ચારિત્રની દશા સહિતની વાત છે. આવા સમ્યગ્દર્શન અને જ્ઞાન ન હોય, અને સત્યવ્રત હોય એમ બની શકે નહિ. આવી વ્રતની ભૂમિકા છઠ્ઠે ગુણસ્થાને એ જાતના ભાવો હોય છે. એને વ્યવહારવ્રત કહેવામાં આવે છે. નિશ્ચયવ્રત તો સ્વરૂપમાં વીંટાઈ જવું, સ્વરૂપ આનંદ છે તેમાં લીન થવું. એને નિશ્ચય- સાચું વ્રત કહે છે. આ વ્યવહારવ્રત એને વિકલ્પ હોય છે. પુણ્યબંધનું કારણ છે. અને સ્વભાવને આશ્રયે ચૈતન્ય ભગવાન પોતાના અતીન્દ્રિય આનંદના આશ્રયે જે દષ્ટિ, જ્ઞાન અને લીનતા થઈ, તે સાક્ષાત્ મુક્તિનું કારણ છે.

શ્લોક-૭૭

(માલિની)

વક્તિ વ્યક્તં સત્યમુચ્ચૈર્જનો યઃ
 સ્વર્ગસ્ત્રીણાં ભૂરિભોગૈકભાક્ સ્યાત્ ।
 અસ્મિન્ પૂજ્યઃ સર્વદા સર્વસદ્ધિઃ
 સત્યાત્સત્યં ચાન્યદસ્તિ વ્રતં કિમ્ ॥૭૭॥

[હવે ૫૭મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] જે પુરુષ અતિ સ્પષ્ટપણે સત્ય બોલે છે, તે સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના પુષ્કળ ભોગોનો એક ભાગી થાય છે (અર્થાત્ તે પરલોકમાં અનન્યપણે દેવાંગનાઓના બહુ ભોગોને પામે છે) અને આ લોકમાં સર્વદા સર્વ સત્પુરુષોને પૂજ્ય બને છે. ખરેખર સત્યથી શું બીજું કોઈ (ચડિયાતું) વ્રત છે? ૭૭.

શ્લોક-૭૭ ઉપર પ્રવચન

[હવે ૫૭મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

વક્તિ વ્યક્તં સત્યમુચ્ચૈર્જનો યઃ
 સ્વર્ગસ્ત્રીણાં ભૂરિભોગૈકભાક્ સ્યાત્ ।

अस्मिन् पूज्यः सर्वदा सर्वसद्भिः
सत्यात्सत्यं चान्यदस्ति व्रतं किम् ॥७७॥

‘જે પુરુષ અતિ સ્પષ્ટપણે સત્ય બોલે છે,...’ અતિ સ્પષ્ટપણે એટલે કોઈને રાજી રાખવા કાંઈ ફેરફાર કરતો નથી. જેવું વસ્તુનું સ્વરૂપ છે એવું ‘અતિ સ્પષ્ટપણે સત્ય બોલે છે, તે સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના પુષ્કળ ભોગોનો એક ભાગી થાય છે...’ એમ જણાવ્યું કે, સત્ય બોલવાનો ભાવ પુણ્ય શુભભાવ છે. સમજાણું કાંઈ? સત્યવ્રત જે બીજું વ્રત, એનો ભાવ શુભ છે. એથી એને પુણ્યબંધ થઈને સ્વર્ગની સ્ત્રી આદિની અનુકૂળતા મળે બહારની. એવું સ્પષ્ટ કર્યું. કોઈ કહે, ભાઈ! આ વ્રતને લઈને સંવર-નિર્જરા થાય, અંશે થાય લ્યો. અહીં તો ના પાડે છે. જુઓને આ ચોખ્ખી વાત કરે છે.

મુમુક્ષુ :- પાપ નથી.

ઉત્તર :- પાપ ન થયું. મિથ્યાત્વનું પાપ સાથે ભેગું પડ્યું છે ને? એ મિથ્યાત્વનું ભલે રહ્યું. મૂળ પાપ. રાગનો સ્વામી થવું, દેહની ક્રિયા હું કરું છું, વ્રતના પરિણામ એ મારી ચીજ છે, એવી માન્યતા છે એ તો મહામિથ્યાત્વ છે. સાત વ્યસન કરતાં મોટું પાપ છે. એ પાપની ભૂમિકામાં વ્રત-વ્રત હોઈ શકે નહિ. બાળવ્રત અને મૂર્ખાઈ ભરેલા તપ હોય. જ્યાં આત્મા જ્ઞાતા-દષ્ટા અને સહજાનંદની મૂર્તિ પ્રભુ! એવું જ્યાં અંતરમાં સ્વરૂપની જાગૃતિ થઈ નથી અને એકલા આંધળા રાગના ભાવ, પંચમહાવ્રતના ભાવ કરે છે, એ બધા સંસાર ખાતે છે, રખડવા ખાતે છે, એમ કહે છે. અહીં તો સમક્રિતીના શુભભાવ પણ સ્વર્ગની સ્ત્રી-આદિની પ્રાપ્તિ કરે એમ તો અહીં વર્ણવ્યું છે. સમક્રિતીનું વ્રત એને કાંઈ સંવર આપે, નિર્જરા આપે (એમ નથી). કહો, આમાં ચોખ્ખું કહ્યું છે કે નહિ?

‘જે પુરુષ અતિ સ્પષ્ટપણે સત્ય બોલે છે,...’ બોલવાની ક્રિયા તો જડ છે. એના ભાવની વાત છે. બોલવા કાળે એનો જે સાચું બોલવાનો શુભભાવ છે ‘તે સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના પુષ્કળ ભોગોનો એક ભાગી થાય છે...’ એ પુણ્યના ફળમાં સંયોગ મળશે એમ કહે છે. ભલે સંયોગને પણ. એમ. એ સત્ય બોલવાનો શુભભાવ સંયોગી ભાવ છે. સ્વભાવિક ભાવ નથી. એથી એ ભાવથી સંયોગ મળશે. એમાં આત્માને એનાથી કાંઈ લાભ નથી. આહાહા...! ભારે વાત! સમજાણું કાંઈ? લ્યો, આવી વ્રતની વ્યાખ્યા છે આ. શ્વેતાંબરમાં પાંચ મહાવ્રત નિર્જરાના સ્થાન કહ્યા છે, ઠાણાંગમાં. પંચમહાવ્રત નિર્જરાના સ્થાન છે લ્યો. હવે બિચારા શું કરે? અહીં કહે છે કે એ પંચમહાવ્રતના પરિણામ સંયોગી ભાવ વિકારી છે માટે સંયોગ આવશે. આત્માની શાંતિ અને આત્માના આનંદને મદદ કરે એ ચીજ નથી આ, એમ કહે છે. કહો, સમજાણું? ભોગોનો એક ભાગી થાય છે. એમ. સ્વતંત્ર પુણ્ય કર્યાં છે ને? આત્મદર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રની ભૂમિકામાં એવો શુભભાવ છે. એથી એને બહારની સ્વર્ગ આદિની સ્ત્રીઓની અનુકૂળતા મળશે એમ કહે છે.

‘(અર્થાત્ તે પરલોકમાં અનન્યપણે દેવાંગનાઓના બહુ ભોગોને પામે છે) અને આ લોકમાં સર્વદા સર્વ સત્પુરુષોનો...’ લ્યો. ‘સર્વદા સર્વસદ્ધિઃ’ ધર્માત્મા પુરુષોનો ‘પૂજ્ય બને છે. ખરેખર સત્યથી શું બીજું કોઈ (ચડિયાતું) વ્રત છે?’ અહિંસામાં પરમ બ્રહ્મ નાખ્યું હતું એ વીતરાગ. આ તો વ્રતની, વિકલ્પની વાત છે. ‘ખરેખર સત્યથી શું બીજું કોઈ (ચડિયાતું) વ્રત છે?’ આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- પુણ્યબંધ.

ઉત્તર :- પુણ્ય છે શુભભાવ. પણ સમકિતની ભૂમિકામાં ચારિત્રવંતને એવો ભાવ હોય છે. પણ એનાથી પુણ્ય બંધાય છે અને બહારની સામગ્રી મળશે. બસ, એટલું છે.

ગાથા-૫૮

ગામે વા ણયરે વાડરણ્ણે વા પેચ્છિરુણ પરમત્થં ।

જો મુયદિ ગહણભાવં તિદિયવદં હોદિ તસ્સેવ ॥૫૮ ॥

ગ્રામે વા નગરે વાડરણ્ણે વા પ્રેક્ષયિત્વા પરમર્થમ્ ।

યો મુંચતિ ગ્રહણભાવં તૃતીયવ્રતં ભવતિ તસ્યૈવ ॥૫૮ ॥

તૃતીયવ્રતસ્વરૂપાચ્ચાનમેતત્ ।

વૃત્યાવૃત્તો ગ્રામઃ તસ્મિન્ વા ચતુર્ભિર્ગોપુરૈર્ભાસુરં નગરં તસ્મિન્ વા મનુષ્યસંચારશૂન્યં વનસ્પતિજાતવલ્લીગુલ્મપ્રભૃતિભિઃ પરિપૂર્ણમરણ્યં તસ્મિન્ વા પરેણ વિસૃષ્ટં નિહિતં પતિતં વા વિસ્મૃતં વા પરદ્રવ્યં દૃષ્ટ્વા સ્વીકારપરિણામં યઃ પરિત્યજતિ, તસ્ય હિ તૃતીયવ્રતં ભવતિ ઇતિ ।

નગરે, અરણ્યે, ગ્રામમાં કો વસ્તુ પરની દેખીને,

છોડે ગ્રહણપરિણામ જે, તે પુરુષને વ્રત તૃતીય છે. ૫૮.

અન્વયાર્થ :- [ગામે વા] ગ્રામમાં, [નગરે વા] નગરમાં [અરણ્યે વા] કે વનમાં [પરમ અર્થમ્] પારકી વસ્તુને [પ્રેક્ષયિત્વા] દેખીને [યઃ] જે (સાધુ) [ગ્રહણભાવં] તેને ગ્રહવાના ભાવને [મુંચતિ] છોડે છે, [તસ્ય એવ] તેને જ [તૃતીયવ્રતં] ત્રીજું વ્રત [ભવતિ] છે.

ટીકા :- આ, ત્રીજા વ્રતના સ્વરૂપનું કથન છે.

જેના ફરતી વાડ હોય તે ગ્રામ (ગામડું) છે; જે ચાર દરવાજાથી સુશોભિત હોય તે નગર છે; જે મનુષ્યના સંચાર વિનાનું, વનસ્પતિસમૂહ, વેલીઓ અને ઝાડનાં ઝૂંડ વગેરેથી ગીચોગીચ ભરેલું હોય તે અરણ્ય છે. આવાં ગ્રામ, નગર કે અરણ્યમાં બીજાથી તજાયેલી, મુકાયેલી, પડી ગયેલી અથવા ભૂલાઈ ગયેલી પરવસ્તુને દેખીને તેના સ્વીકાર પરિણામને (અર્થાત્ તેને પોતાની કરવાના-ગ્રહવાના પરિણામને) જે પરિત્યજે છે, તેને ખરેખર ત્રીજું વ્રત હોય છે.

ગાથા-૫૮ ઉપર પ્રવચન

ત્રીજા વ્રતનું સ્વરૂપ. ૫૮ ગાથા.

ગામે વા ણયરે વાડરણ્ણે વા પેચ્છિરુણ પરમત્થં ।

જો મુયદિ ગહણભાવં તિદિયવદં હોદિ તસ્સેવ ।।૫૮ ।।

નગરે, અરણ્યે, ગ્રામમાં કો વસ્તુ પરની દેખીને,

છોડે ગ્રહણપરિણામ જે, તે પુરુષને વ્રત તૃતીય છે. ૫૮.

ત્રીજું વ્રત. ‘આ, ત્રીજા વ્રતના સ્વરૂપનું કથન છે.’ ગામની વ્યાખ્યા. ગામડું કોને કહેવું? ‘જેના ફરતી વાડ હોય તે ગ્રામ (ગામડું) છે;...’ આ વાડ હોય છે ને? થોરની. પહેલા તો બહુ વાડ હતા. ગામડાને ફરતી વાડ. ત્યાં ગામડામાં ગઢ-બઢ ક્યાં હતા? વાડના જ મોટા ગઢ. થોરની મોટી-મોટી વાડ. બે-બે માથોડા લાંબી, હાથિયા થોરની વાડ. અને લાંબા થોર. એ ગામ. આ તો પાઠમાં ગામ છે ને એની વ્યાખ્યા કરી.

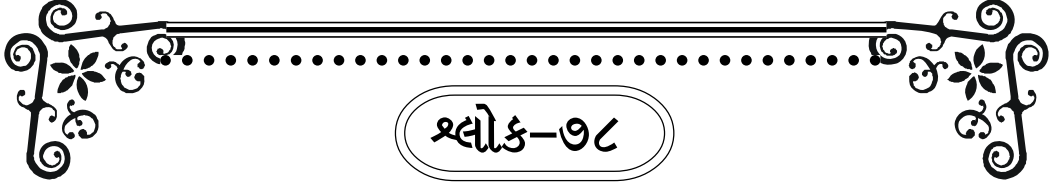
‘જે ચાર દરવાજાથી સુશોભિત હોય તે નગર છે; જે મનુષ્યના સંચાર વિનાનું,...’ જેમાં મનુષ્યનો પગરવ ન હોય, આવ-જા ન હોય. જેમાં ‘વનસ્પતિસમૂહ,...’ હોય. ‘વેલીઓ અને ઝાડનાં ઝૂંડ વગેરેથી ગીચોગીચ ભરેલું હોય તે અરણ્ય છે.’ ત્રણની વ્યાખ્યા થઈ. પાઠમાં ત્રણ છે ને? ગામ, નગર અને રણ. રણ છે એને અહીંયા અરણ્ય કહ્યું. ‘આવા ગ્રામ, નગર કે અરણ્યમાં બીજાથી તજાયેલી,...’ કોઈએ કોઈપણ વસ્તુ છોડી દીધી હોય. ગામમાં, નગરમાં કે રણમાં એમ ત્રણેય. છોડી દીધી હોય. ગામમાં કોઈ છોડીને ચાલ્યું ગયું હોય. લ્યો.

‘મુકાયેલી,...’ હોય. ગામમાં ક્યાંક ચીજ મૂકી હોય. અને નગરમાં કે વનમાં કોઈ ચીજ મૂકી હોય. ‘ભૂલાઈ ગયેલી’ ચીજ હોય કોઈની. આ દાગીનો પડ્યો છે, કોઈ માણસ ભૂલી ગયો છે. ‘પરવસ્તુને દેખીને તેના સ્વીકાર પરિણામને...’ જે મુનિ અંતર સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર સહિત છે, તેને આવા ત્રીજા વ્રતનો શુભરાગ, શુભઉપયોગ હોય છે. એને કોઈ પરની ચીજ હોય એને ‘(-ગ્રહવાના પરિણામને) જે પરિત્યજે છે,...’ લ્યો. મુખ્ય એ. ‘પરિત્યજતિ’ સંસ્કૃતમાં છે. ઓલામાં પણ ‘પરિત્યજતિ’ હતું ને? ‘પરિત્યજતિ’ એમ આવ્યું.

પરિણામ 'પરિત્યજતિ' સંસ્કૃતમાં હોં! છોડે છે. પ્રજહાતિ છે ને મૂળ તો? ૫૭ ગાથામાં. પ્રજહાતિ મૂળ પાઠમાં છે. એનો અર્થ સંસ્કૃતકારે 'પરિત્યજતિ' કર્યો. પ્રજહાતિ જૂઠું બોલવાનો ત્યાગ છે જેને સત્ય બોલવું છે. એમ. એ અસત્યને સર્વથા પ્રકારે છોડે છે. સત્ય બોલવાનો ભાવ એ મહાવ્રત શુભભાવ છે. પણ એને હોય છે. એટલું અહીં સિદ્ધ કરે છે.

અહીં ત્રીજા વ્રતમાં એ કોઈપણ ચીજ ગામમાં, નગરમાં કે વનમાં, કોકની મુકાયેલી, કો'કથી તજાયેલી, કો'કથી ભૂલાયેલી એવી ચીજને લેવાના પરિણામ છોડી દે. આવી ચીજ છે લાવ લઈ લઉં. કોઈને ધર્માદામાં આપશું. એવા પરિણામ મુનિના હોય નહિ એમ કહે છે. આખી દુનિયા પડી છે. કહો. ચરુ નીકળેલો કોઈ દેખાય, સોનામહોરનો લ્યો. જંગલમાં પડ્યો હોય, ભૂલી ગયેલો પડ્યો હોય. આમ દેખાય. લાવ ને લઈ લઉં. ગૃહસ્થોને આપીશ એ ધર્મદે વાપરશે. મંદિર-બંદિર કરાવશે. ધર્મદે વાપરવાનું છે ને. પણ પહેલા લેવાના પરિણામ જ તારા ખોટા છે એ? એનું શું થવું? પણ એ સ્વકાર પરિણામને છોડી દે. ચાહે તો હીરા ને માણેક દેખાય આમ. આહાહા..! સાધુ કોને કહે? અંતરમાં આનંદના લહેરે ઝૂલતો હોય છે, એને આવો અશુભને ટાળવાનો વિકલ્પ હોય છે. 'તેને ખરેખર ત્રીજું વ્રત હોય છે.'

[હવે ૫૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

શ્લોક-૭૮

(આર્યા)

આકર્ષતિ રત્નાનાં સંચયમુચ્ચૈરચૌર્યમેતદિહ ।

સ્વર્ગસ્ત્રીસુખમૂલં ક્રમેણ મુક્ત્યંગનાયાશ્ચ ॥૭૮॥

[શ્લોકાર્થ :-] આ ઉગ્ર અચૌર્ય આ લોકમાં રત્નોના સંચયને આકર્ષે છે અને (પરલોકમાં) સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના સુખનું કારણ છે તેમ જ ક્રમે કરીને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સુખનું કારણ છે. ૭૮.

શ્લોક-૭૮ ઉપર પ્રવચન

[હવે ૫૮મી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]' ઓલામાં સત્યમાં સ્ત્રી આદિ દેવાંગનાના યોગની વાત કરી હતી. પરલોકમાં. આ લોકમાં સત્યપુરુષોથી પૂજનીય.

આકર્ષતિ રત્નાનાં સંચયમુચ્ચૈરચૌર્યમેતદિહ ।

સ્વર્ગસ્ત્રીસુખમૂલં ક્રમેણ મુક્ત્યંગનાયાશ્ચ ॥૭૮॥

શ્લોકાર્થ :- ‘આ ઉગ્ર અચૌર્ય આ લોકમાં...’ અચૌર્યવ્રતના શુભ પરિણામ ‘આ લોકમાં રત્નોના સંચયને આકર્ષે છે...’ પહેલું તો આ લોકમાં લીધું. ‘અને (પરલોકમાં) સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના સુખનું કારણ છે...’ જોયું? આ સંયોગ છે એમ કહે છે. ત્રીજા મહાવ્રતના પરિણામ સંયોગી ભાવ છે માટે સંયોગ આપે. એમાં કાંઈ ધર્મ આપે અને આત્મામાં એકાગ્ર થાય એમ નથી. એટલું તો સ્પષ્ટ કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- લખ્યું છે ને...

ઉત્તર :- એ પછી ક્રમે. એ ‘સ્વર્ગની સ્ત્રીઓના સુખનું કારણ છે તેમ જ ક્રમે કરીને...’ એ રાગ પછી છોડી દેશે. કારણ કે સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્રમાં રાગ હેય છે એ તો છે. પણ અત્યારે છે, પછી ઉપાદેય આત્મામાં એકાગ્ર થઈને છોડી દેશે. તેથી ‘ક્રમે કરીને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સુખનું કારણ છે.’ આ તો સમકિતીને.. વ્રત કારણ એટલે વ્યવહાર કહ્યું. અહીં વ્યવહાર કહ્યું. સમ્યગ્દષ્ટિને. અહીં અજ્ઞાનીની વાત જ નથી.

મુમુક્ષુ :- સમ્યગ્દર્શન મોક્ષનું કારણ કહ્યું.

ઉત્તર :- વ્યવહાર કહે છે ને? મોક્ષ બે કલા ને? વ્યવહારે કથન છે. મોક્ષમાર્ગ બે કથનમાં આવે છે કે નહિ? એમ આ કથન છે, નિરૂપણ છે.

‘ક્રમે કરીને મુક્તિરૂપી સ્ત્રીના સુખનું કારણ છે.’ રાગનો અભાવ થયો છે. દષ્ટિ, જ્ઞાન અને શાંતિ તો છે. હવે એ રાગ છે એ છોડશે. છૂટશે જ. એને છૂટી જશે. ક્રમે ક્રમે એથી તેને છોડીને મુક્તિને પામશે. પણ અહીં તો પહેલું એ શુભભાવ છે માટે સંયોગ આપે એટલી વાત કરી. બીજા વ્રતમાં એમ કહ્યું. પહેલા વ્રતમાં જરી વીતરાગી અહિંસા નાખી હતી. વિકલ્પ છે એને ગૌણ કરી નાખ્યો. અહિંસા આત્મા. એકલો વીતરાગી સ્વભાવ એવો જેણે પ્રગટ કર્યો છે એ અહિંસા છે. એ તો મુક્તિનું કારણ છે. સત્યવ્રત એ સ્વર્ગનું કારણ એમ કહ્યું. અચૌર્યવ્રત સ્વર્ગનું કારણ અને ક્રમે મુક્તિનું કારણ છે. એ રીતે લીધું છે. સમજાણું કાંઈ? પેલા કળશમાં લીધું. પણ એ સમકિતીના હોય કે મિથ્યાત્વીના હોય, શુભભાવ છે એ બંધનું જ કારણ છે.

મુમુક્ષુ :- આમાં પણ બંધ આવ્યું.

ઉત્તર :- બસ આ પણ બંધ છે. એને રાગનો ભાવબંધ જ છે. પણ દષ્ટિમાં હેય છે, ચારિત્રમાં નબળાઈથી આવી રહ્યું છે. એ નબળાઈ ઉગ્ર પુરુષાર્થથી છોડી દેશે. કારણ કે રાગના છોડવાના રસ્તે પડ્યો છે. સ્વભાવની એકાગ્રતાના પૂર્ણતા કરવાને રસ્તે પડ્યો છે. આહાહા..! એવા સમકિતી જીવને આવો મહાવ્રતનો ભાવ મુનિને હોય, એ સંયોગ સ્વર્ગને આપે. પછી ક્રમે કરીને એ રાગ છોડશે, ત્યારે એને મુક્તિ આપશે. રાગ છોડશે પછી,

હોં! એટલે આ ટીકા જરી 'રતનચંદ્રજી' જેવાને પસંદ ન પડે ને. આ ચોખ્ખું કરી નાખે. વ્રતના પરિણામમાં આ મળે એમ કહે ત્યાં તો ચોખ્ખું.

ગાથા-૫૯

દઢૂળ ઇત્થિરૂવં વાંછાભાવં ણિયત્તદે તાસુ ।
મેહુણસણ્ણવિવજ્જિયપરિણામો અહવ તુરિયવદં ॥૫૯॥

દૃષ્ટ્વા સ્ત્રીરૂપં વાંછાભાવં નિવર્તતે તાસુ ।

મૈથુનસંજ્ઞાવિવર્જિતપરિણામોઽથવા તુરીયવ્રતમ્ ॥૫૯॥

ચતુર્થવ્રતસ્વરૂપકથનમિદમ્

કમનીયકામિનીનાં તન્મનોહરાડ્ગનિરીક્ષણદ્વારેણ સમુપજનિતકૌતૂહલચિત્તવાંછાપરિત્યાગેન, અથવા પુંવેદોદયાભિધાનનોકષાયતીવ્રોદયેન સંજાતમૈથુનસંજ્ઞાપરિત્યાગલક્ષણશુભપરિણામેન ચ બ્રહ્મચર્યવ્રતં ભવતિ ઇતિ ।

સ્ત્રીરૂપ દેખી સ્ત્રી પ્રતિ અભિલાષભાવનિવૃત્તિ જે,
વા મિથુનસંજ્ઞારહિત જે પરિણામ તે વ્રત તુર્ય છે. ૫૯.

અન્વયાર્થ :- [સ્ત્રીરૂપં દૃષ્ટ્વા] સ્ત્રીઓનું રૂપ દેખીને [તાસુ] તેમના પ્રત્યે [વાંછાભાવંનિવર્તતે] વાંછાભાવની નિવૃત્તિ તે [અથવા] અથવા [મૈથુનસંજ્ઞાવિવર્જિતપરિણામઃ] મૈથુનસંજ્ઞારહિત જે પરિણામ તે [તુરીયવ્રતમ્] ચોથું વ્રત છે.

ટીકા :- આ, ચોથા વ્રતના સ્વરૂપનું કથન છે.

સુંદર કામિનીઓનાં મનોહર અંગના નિરીક્ષણ દ્વારા ઊપજતી કુતૂહલતાના-ચિત્તવાંછાના-પરિત્યાગથી, અથવા પુરુષવેદોદય નામનો જે નોકષાયનો તીવ્ર ઉદય તેને લીધે ઊપજતી મૈથુનસંજ્ઞાના પરિત્યાગસ્વરૂપ શુભ પરિણામથી, બ્રહ્મચર્ય વ્રત હોય છે.

ગાથા-૫૯ ઉપર પ્રવચન

ગાથા-૫૯. ચોથા વ્રતની વ્યાખ્યા.

દઢૂળ ઇત્થિરૂવં વાંછાભાવં ણિયત્તદે તાસુ ।
મેહુણસણ્ણવિવજ્જિયપરિણામો અહવ તુરિયવદં ॥૫૯॥

સ્ત્રીરૂપ દેખી સ્ત્રી પ્રતિ અભિલાષભાવનિવૃત્તિ જે,
વા મિથુનસંજ્ઞારહિત જે પરિણામ તે વ્રત તુર્ય છે. ૫૯.

ટીકા :- ‘આ, ચોથા વ્રતના સ્વરૂપનું કથન છે. સુંદર કામિનીઓના મનોહર અંગના નિરીક્ષણ દ્વારા...’ શરીરની કાંતિ આદિ, નમણાઈ આદિ, કોમળતા આદિ. ‘સુંદર કામિનીઓના મનોહર અંગ...’ આહાહા...! એ શરીર માટીનું પૂતળું, માંસનું પૂતળું છે. માંસ અને હાડકાની સુંદરતા. ‘નિરીક્ષણ દ્વારા ઊપજતી કુતૂહલતાના—ચિત્તવાંછાના—’ ભાષા જોઈ? આહાહા...! એમ થાય. વાહ! કુતૂહલતા થાય. ‘કુતૂહલતાના—ચિત્તવાંછાના—પરિત્યાગથી...’ ત્યાં એ શબ્દ આવ્યો. ઓલામાં પણ પરિત્યાગ હતો. અહીં પણ પરિત્યાગ છે. ‘વિવર્જિત’ છે ને? ‘વિવર્જિત’ વિશેષે વર્જિત. પાઠમાં.

મહાવ્રતધારી, આત્મજ્ઞાની સંત એને આવો ભાવ (હોય છે). સ્ત્રીને દેખીને કુતૂહલના પરિણામ થતા નથી, એમ કહે છે. કોઈ બાહ્ય ચીજ વિસ્મયકારી છે જ નહિ. આહાહા...! વિસ્મયકારી તો ચૈતન્ય આનંદમૂર્તિ છે. એનો જેને દષ્ટિમાં આનંદ તરવરે છે. ધર્માત્માને તો દષ્ટિમાં આનંદનો સ્વભાવ તરવરે છે. એમાં આ સ્ત્રીઓના મનોહર શરીરના અંગોને દેખી ‘કુતૂહલતાના—ચિત્તવાંછાના—પરિત્યાગથી...’ લ્યો. ‘અથવા પુરુષવેદોદય નામનો જે નોકષાયનો તીવ્ર ઉદય તેને લીધે ઊપજતી મૈથુનસંજ્ઞાના પરિત્યાગસ્વરૂપ...’ જુઓ! અહીં આવ્યું. બન્નેમાં પરિત્યાગ. ‘શુભ પરિણામથી...’ લ્યો, એ શુભપરિણામ છે. ‘બ્રહ્મચર્યવ્રત હોય છે.’ એ બ્રહ્મચર્યનો શુભભાવ હોય છે. પાઠ છે.

સમક્રિતી અને ચારિત્રવંત આત્માના આનંદની રમણતાવાળો મુનિ છે. એને આવું ચોથું બ્રહ્મચર્યવ્રત શુભ પરિણામ છે, પુણ્ય છે, આસ્રવ છે. આવું શું કરવા લખવું જોઈએ? એ તો કહ્યું છે, હસ્તાવલંબ દેખીને નિમિત્ત તરીકેનો ઉપદેશ (કર્યો છે). આ બધું નિમિત્ત છે. આવ્યો છે પણ એનું ફળ સંસાર છે. એક તો જોવાના કુતૂહલના પરિણામનો ત્યાગ અને તીવ્ર કર્મના નિમિત્તના ઉદયમાં જે વિષયના પરિણામ થાય એનો ત્યાગ. એમ. એવા ‘શુભ પરિણામથી, બ્રહ્મચર્યવ્રત હોય છે.’ આહાહા...! ચારિત્રવંતને. અજ્ઞાનીને એ હોતા નથી. એ ખુલાસો કરશે.

શ્લોક-૭૯

(માલિની)

भवति तनुविभूतिः कामिनीनां विभूतिं
स्मरसि मनसि कामिंस्त्वं तदा मद्बचः किम्।

સહજપરમતત્ત્વં સ્વસ્વરૂપં વિહાય

વ્રજસિ વિપુલમોહં હેતુના કેન ચિત્રમ્ ॥૭૯॥

[હવે પલ્લી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

[શ્લોકાર્થ :-] કામિનીઓની જે શરીરવિભૂતિ તે વિભૂતિને, હે કામી પુરુષ! જો તું મનમાં સ્મરે છે, તો મારા વચનથી તને શો લાભ થશે? અહો! આશ્ચર્ય થાય છે કે સહજ પરમતત્ત્વને-નિજ સ્વરૂપને-છોડીને તું શા કારણે વિપુલ મોહને પામે છે! ૭૯.

શ્લોક-૭૯ ઉપર પ્રવચન

[હવે પલ્લી ગાથાની ટીકા પૂર્ણ કરતાં ટીકાકાર મુનિરાજ શ્લોક કહે છે :]

भवति तनुविभूतिः कामिनीनां विभूतिं

स्मरसि मनसि कामिंस्त्वं तदा मद्बचः किम्।

સહજપરમતત્ત્વં સ્વસ્વરૂપં વિહાય

વ્રજસિ વિપુલમોહં હેતુના કેન ચિત્રમ્ ॥૭૯॥

શ્લોકાર્થ :- અરે...! 'કામિનીઓની જે શરીરવિભૂતિ...' લ્યો, આ શરીરવિભૂતિ. ધૂળની રાખ. આ વિભૂતિ નથી કહેતા ભૂતિ? ભસ્મ. આ શરીરના ભસ્મની વિભૂતિ. આહાહા...! મોટી આંખો હોય, કાળા ડોળા હોય, કાન કુંડળ જેવા હોય, મોઢું ચંદ્રમાં જેવું હોય, નાક ગરુડ જેવું હોય, હોઠ લાલ હોય, ગળુ લાંબુ હોય અને હાથ-પગ.. એ બધા માટીના પૂતળાના આકાર છે.

મુમુક્ષુ :- બધા માપસર છે ને?

ઉત્તર :- માપસર છે માટે સુંદર કહે છે ને? એ કામિની શરીરની વિભૂતિ માટી-જડની વિભૂતિ છે. આહાહા...!

'હે કામી પુરુષ!' 'કામિનીઓની જે શરીરવિભૂતિ તે વિભૂતિને, જો તું મનમાં સ્મરે છે,...' મનમાં, હોં! વાહ! શું છે પણ? આહાહા...! એક ક્ષણમાં કાંઈક રોગ થાય.. આમ મડદું... જોતાં એને ગ્લાની આવે. આહા...! એવા શરીરને દેખીને 'હે કામી પુરુષ! જો તું મનમાં સ્મરે છે,...' શરીરની સુંદરતાને મનમાં સ્મરીશ. ખ્યાલમાં આવીને એમ કહે આહા...! 'તો મારા વચનથી તને શો લાભ થશે?' મુનિ કહે છે. અમે તો આત્માના બ્રહ્મચર્યના... આત્માના બ્રહ્મ આનંદ, એના ચર્યાની રમણતામાં આવું વ્યવહારું શુભભાવનો બ્રહ્મચર્યભાવ હોય, એને અશુભભાવ હોય નહિ. એવો જે તને ઉપદેશ કર્યો. જો તું આવું નિરીક્ષણ કરીને આવા ભાવ કરીશ તો મારા વચનનો તને કાંઈ લાભ થશે નહિ. સાંભળીને એને ભૂંડા ભાવ

છોડ્યા નહિ તો તેં મારું સાંભળ્યું નથી, એમ કહે છે. આહાહા..!

‘અહો! આશ્ચર્ય થાય છે કે સહજ પરમતત્ત્વને—’ લ્યો. પાઠ છે ને? ‘સહજપરમતત્ત્વં સ્વસ્વરૂપં’ સ્વસ્વરૂપં. અરે..! સહજ ભગવાન આનંદ પરમતત્ત્વ, અતીન્દ્રિય આનંદનો ગાંઠડો, પ્રભુ! અતીન્દ્રિય આનંદનું ચૂસણીયું આત્મા. આહાહા..! એ તો અનાદિથી સ્વભાવિક તત્ત્વ છે. સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ આત્મા. આહાહા..! સત્ શાશ્વત સ્વભાવિક જ્ઞાન અને આનંદ, એવું જે પરમતત્ત્વ. સ્વસ્વરૂપની વ્યાખ્યા કરી. સ્વ એટલે નિજ સ્વરૂપ. એમ. પાઠમાં એ છે. ‘સ્વસ્વરૂપં’ ‘સહજપરમતત્ત્વં સ્વસ્વરૂપં’ ‘સહજ પરમતત્ત્વ—’ પરમભાવ એવું સ્વસ્વરૂપ આનંદમૂર્તિ, પ્રભુ! આકુળતા વિનાની ચીજ, નિરાકુળ સ્વ-નિજ સ્વરૂપ, જેમાં અતીન્દ્રિય આનંદ ઠસોઠસ ભર્યો છે. અરે..! એવા આનંદ તત્ત્વને ભૂલી, પોતાના નિજાનંદ તત્ત્વને ભૂલી, ‘છોડીને તું શા કારણે વિપુલ મોહને પામે છે!’ આહાહા..! શું છે તને આ?

ભગવાન પરમતત્ત્વ નિજ સ્વરૂપ આનંદ, એ અતીન્દ્રિય આનંદના એક સેકન્ડના સ્વાદ આગળ ઇન્દ્રના ઇન્દ્રાસન જ્યાં સડેલા તરણા દેખાય, મીંદડા સડ્યા હોય, કૂતરા સડ્યા હોય, એવા ભોગ સમકિતીને આત્માના આનંદ આગળ... આહાહા..! એવા દેખાય. એને તું આનંદના ભાવને છોડી આવા વિપુલ મોહને કેમ પામે છે? આહાહા..! ચૈતન્યસ્વરૂપ આનંદ છે ત્યાં કેમ આકર્ષાતો નથી? એમ કહે છે. ભગવાનઆત્મા અતીન્દ્રિય આનંદનો સાગર, ત્યાં કેમ આકર્ષાતો નથી? અને અહીં ક્યાં આકર્ષાવા માંડ્યો? એમ કહે છે.

પરમ સહજતત્ત્વ નિજ સ્વરૂપ, એનું આકર્ષણ થવું જોઈએ, એમાં એકાકાર, વિસ્મયતા એમાં થવી જોઈએ કે અહો..! આવું તત્ત્વ! એવું તત્ત્વ તે હું પોતે છું. એવા તત્ત્વના પરમાનંદને ભૂલી, છોડી. લ્યો! ‘વિહાય’ છે ને? ‘સહજપરમતત્ત્વં સ્વસ્વરૂપં વિહાય’ અરે..! ભગવાન આનંદમૂર્તિ ભર્યો ભાણે અંદર આનંદના પકવાન પડ્યા છે. એવા અતીન્દ્રિય આનંદના પકવાનને છોડી દઈ અને આવા વિષ્ટા જેવા ભોગને તું વાંછે છો. શા કારણે તને આવું થાય છે? એમ કહે છે. વિપુલ મોહને પામે છો! તને પરમાં સાવધાની કેમ થઈ જાય છે?

ભગવાનઆત્મા પોતે અતીન્દ્રિય આનંદનું ભર્યું ભાણું. આ તો બધી ઁંઠ છે. આહાહા..! સ્વપ્નસમાન. આવે છે ને? ‘સર્વ જગત છે ઁંઠ સમ. અથવા સ્વપ્ન સમાન. તે કહીએ જ્ઞાની દશા બાકી વાચા જ્ઞાન.’ સમજાણું કાંઈ? જેના જ્ઞાનમાં વસ્તુ છે ને પરમ સ્વસ્વરૂપ, નિજ સ્વરૂપ? તો એ નિજસ્વરૂપમાં, સ્વસ્વરૂપમાં તો એકલો અતીન્દ્રિય જ્ઞાન, અતીન્દ્રિય આનંદ પૂર્ણ-પૂર્ણ ઠસોઠસ ભર્યો છે. અરે..! એની ઉપર લક્ષ ન કરતા એને છોડી દઈને ‘વિહાય’ આવા ‘વિપુલ મોહને પામે છે!’ કેમ. આહાહા..!

અસ્તિ છે તેની નાસ્તિ કરે છો. અને પરમાં સુખ નથી તેને તું અસ્તિ ઠરાવે છો. આહાહા..! પરમાનંદ સ્વરૂપ આત્મા અસ્તિ છે. આનંદ છે એવા છતાં આનંદને છોડી, એમ કહે છે. અને પરમાં કાંઈ ધૂળ પણ નથી. એ કામીનીના રૂપ અને મોહમાં સાવધાન થા

છો. તને શું છે આ? એમ કહે છે. શું તને ભૂત વળગ્યું છે આ? મિથ્યાત્વનું ભૂત વળગ્યું છે, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘અહો! આશ્ચર્ય થાય છે...’ અહીં તો એમ કહે છે. આશ્ચર્ય થાય છે. અરે...! નિજાનંદના સ્વરૂપના ઘરને ભૂલી, જ્યાં આનંદ છે તેને છોડી, જ્યાં ક્યાંય ધૂળમાં પણ જરીએ આનંદ નથી. આહાહા...! અરે...! આવા મોહને, પર તરફની સાવધાની એમ કહે છે. સ્વ તરફની સાવધાનીને છોડી એમ કહે છે. પર તરફની સાવધાની શું કામ કરે છે? પ્રભુ! શું છે તને? આહાહા...! ‘વિપુલ મોહને પામે છે!’ ભ્રમણાને પામે છે એમ કહે છે. જ્યાં (સુખ) નથી ત્યાં સુખબુદ્ધિ તને ઊપજે છે. જ્યાં સુખ છે તેને તો છોડી દે છે. સુખનો અસ્તિ સત્તા સ્વભાવ, એવો ભગવાન, એને તો તું છોડી દે છે. છે એને છોડી દે છે. આહાહા...! એમ કહે છે. અને નથી ત્યાં તું મોહને પામે છે. એમ કહે છે. એ વિપુલ મોહ. એમાં સાવધાન થયો. અહીં સાવધાનપણું છૂટી જાય છે. ઉપદેશ તો એમ જ અપાય ને? સમજાણું કાંઈ? મુનિને એવું હોતું નથી.

જુઓને! ભાષા કેવી વાપરી છે? ‘કામિનીઓની જે શરીરવિભૂતિ...’ એના અંગો-ઉપાંગો બધા સુંદર, નમણા, કોમળ. પણ એ તો બધા માંસ અને હાડકા છે. ઉપરની જરી ચામડી ઉખાડીને જુએ તો બધું ગંધ મારે એવું હોય. અરે...! હાડકાના પૂતળામાં નમણાઈની વિભૂતિમાં તને શું થયું આ? એને કેમ યાદ કરે છે? અહીંયા ભગવાન મોટો પ્રભુ છે એને કેમ યાદ નથી કરતો? અતીન્દ્રિય આનંદનો નાથ, પ્રભુ! એને કેમ યાદ કરતો નથી? અને આમાં નથી એને કેમ યાદ કરે છે? એમ કહે છે. ભારે કહે છે આ. સમજાણું કાંઈ?

સમકિતીને પરમાં સુખબુદ્ધિ હોતી જ નથી. પણ આ ચારિત્રવંત છે. સ્થિરતામાં પણ એને અસ્થિરતાનો ભાગ નથી. એક વ્રતનો શુભભાવ છે, વ્રતનો શુભભાવ છે. એ તો કહ્યું ને અંદર? શુભ પરિણામ. અંદર ટીકામાં કહ્યા. બ્રહ્મચર્યવ્રત એ શુભ પરિણામ છે. સમજાણું કાંઈ? આવી ચોખ્ખી વાત છે. લ્યો. મુનિનું ચોથું વ્રત, બ્રહ્મચર્યવ્રત પણ શુભભાવ છે, રાગ છે, આસ્રવ છે, બંધનું કારણ છે, પર સન્મુખની દશા છે. આહાહા...! લ્યો પલ ગાથા થઈ.

ગાથા-૬૦

સવ્વેસિં ગંથાણં ચાગો ણિરવેક્ષભાવણાપુવ્વં ।

પંચમવદમિદિ ભણિદં ચારિત્તભરં વહંતસ્સ ॥૬૦॥

સર્વેષાં ગ્રન્થાનાં ત્યાગો નિરપેક્ષભાવનાપૂર્વમ્ ।

પંચમવ્રતમિતિ ભણિતં ચારિત્રભરં વહતઃ ॥૬૦॥

इह हि पंचमव्रतस्वरूपमुक्तम् ।

સકલપરિગ્રહપરિત્યાગલક્ષણનિજકારણપરમાત્મસ્વરૂપાવસ્થિતાનાં પરમસંયમિનાં પરમજિનયોગીશ્વરાણાં સદૈવ નિશ્ચયવ્યવહારાત્મકચારુચારિત્રભરં વહતાં, બાહ્યાભ્યન્તરચતુર્વિંશતિપરિગ્રહપરિત્યાગ એવ પરંપરયા પંચમગતિહેતુભૂતં પંચમવ્રતમિતિ ।

तथा चोक्तं समयसारे -

“मज्झं परिग्गहो जदि तदो अहमजीवदं तु गच्छेज्ज ।

णादेव अहं जम्हा तम्हा ण परिग्गहो मज्झ ।।।”

નિરપેક્ષ ભાવન સહિત સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ જે, તે જાણવું વ્રત પાંચમું ચારિત્રભર વહનારને. ૬૦.

અન્વયાર્થ :- [નિરપેક્ષભાવનાપૂર્વક] 'નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક (અર્થાત્ જે ભાવનામાં પરની અપેક્ષા નથી એવી શુદ્ધ નિરાલંબન ભાવના સહિત) [સર્વેષાં ગ્રન્થાનાં ત્યાગ:] સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ (સર્વપરિગ્રહત્યાગસંબંધી શુભભાવ) તે, [ચારિત્રભરં વહત:] 'ચારિત્રભર વહનારને [પંચમવ્રતમ્ इति भणितम्] પાંચમું વ્રત કહ્યું છે.

टीका :- अर्धी (आ गाथाभां) पांचमा व्रतनुं स्वरूप कहेवाभां आव्युं छे.

સકળ પરિગ્રહના પરિત્યાગસ્વરૂપ નિજ કારણપરમાત્માના સ્વરૂપમાં અવસ્થિત (સ્થિર રહેલા) પરમસંયમીઓને—પરમ જિનયોગીશ્વરોને—સદાય નિશ્ચયવ્યવહારાત્મક સુંદર ચારિત્રભર વહનારાઓને, બાહ્ય-અભ્યંતર ચોવીશ પ્રકારના પરિગ્રહનો પરિત્યાગ જ પરંપરાએ પંચમગતિના હેતુભૂત એવું પાંચમું વ્રત છે.

૧. મુનિને મુનિત્વોચિત નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિની સાથે વર્તતો જે (હઠ વગરનો) સર્વપરિગ્રહત્યાગસંબંધી શુભોપયોગ તે વ્યવહાર અપરિગ્રહવ્રત કહેવાય છે. શુદ્ધ પરિણતિ ન હોય ત્યાં શુભોપયોગ હઠ સહિત હોય છે; તે શુભોપયોગ તો વ્યવહાર વ્રત પણ કહેવાતો નથી. [આ પાંચમા વ્રતની માફક અન્ય વ્રતોનું પણ સમજી લેવું.]

૨. ચારિત્રભર = ચારિત્રનો ભાર; ચારિત્રસમૂહ; ચારિત્રની અતિશયતા.

૩. શુભોપયોગરૂપ વ્યવહારવ્રત શુદ્ધોપયોગનો હેતુ છે અને શુદ્ધોપયોગ મોક્ષનો હેતુ છે એમ ગણીને અર્ધી ઉપચારથી વ્યવહારવ્રતને મોક્ષનો પરંપરાહેતુ કહેલ છે. ખરેખર તો શુભોપયોગી મુનિને મુનિયોગ્ય શુદ્ધપરિણતિ જ (શુદ્ધાત્મદ્રવ્યને અવલંબતી હોવાથી) વિશેષ શુદ્ધિરૂપ શુદ્ધોપયોગનો હેતુ થાય છે અને તે શુદ્ધોપયોગ મોક્ષનો હેતુ થાય છે. આ રીતે આ શુદ્ધપરિણતિમાં રહેલા મોક્ષના પરંપરાહેતુપણાનો આરોપ તેની સાથે રહેલા શુભોપયોગમાં કરીને વ્યવહારવ્રતને

એવી રીતે (શ્રીમદ્ભગવત્કુંદકુંદાચાર્યદેવપ્રણીત) શ્રી સમયસારમાં (૨૦૮મી ગાથા દ્વારા) કહ્યું છે કે :-

“[ગાથાર્થ :-] જો પરદ્રવ્ય-પરિગ્રહ મારો હોય તો હું અજીવપણાને પામું. હું તો જ્ઞાતા જ છું તેથી (પરદ્રવ્યરૂપ) પરિગ્રહ મારો નથી.”

ગાથા-૬૦ ઉપર પ્રવચન

પાંચમા વ્રતનું સ્વરૂપ. ૬૦મી ગાથા. એમાં વિસ્તાર ઘણો આવશે. નીચે.

સવ્વેસિં ગંથાણં ચાગો ણિરવેક્ષભાવણાપુવ્વં ।

પંચમવદમિદિ મણિદં ચારિત્તમરં વહંતસ્સ ॥૬૦॥

નિરપેક્ષ ભાવન સહિત સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ જે,

તે જાણવું વ્રત પાંચમું ચારિત્રભર વહનારને. ૬૦.

‘અન્વયાર્થ :- નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક (અર્થાત્ જે ભાવનામાં પરની અપેક્ષા બિલકુલ નથી એવી શુદ્ધ નિરાલંબન ભાવના સહિત)...’ પરિગ્રહ છે ને? એટલે પક્કડ અહીં છે, કહે છે. અહીં પક્કડ આ બાજુ નથી. એમ કાઢ્યું. ‘નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક (અર્થાત્ જે ભાવનામાં પરની અપેક્ષાથી નથી એવી શુદ્ધ નિરાલંબન ભાવના સહિત)..’ એની નીચે હવે. નીચે નોટ. ‘મુનિને મુનિત્વોચિત નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિની સાથે વર્તતો...’ મુનિ એને કહીએ કે જેને વીતરાગ પરિણતિ શુદ્ધ દશા વર્તે છે. એકલા શુભ વ્રતના પરિણામ નહિ, એમ કહે છે. મુનિને-ધર્માત્મા સાચા સંતને, એને યોગ્ય ‘નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિ...’ છઠ્ઠા ગુણસ્થાનને યોગ્ય નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિ. એટલે કે જેને રાગની અપેક્ષા પણ નથી. એ વ્રતના પરિણામ છે, તો શુદ્ધ પરિણતિ છે એમ નથી. સમજાણું કાંઈ?

‘નિરપેક્ષ શુદ્ધ પરિણતિની સાથે વર્તતો...’ નિરપેક્ષ સમજાણું? એને આ પરિગ્રહના ત્યાગનો વિકલ્પ જે અપરિગ્રહ છે, એવી અપેક્ષા પણ જેને, શુદ્ધ પરિણતિને નથી. એ ભાવ ભિન્ન રહી ગયો છે. આત્મા અખંડ આનંદ, એનો જેને પરિગ્રહ એટલે પક્કડ અનુભવમાં થઈ છે. એને પરની કોઈ અપેક્ષા છે નહિ. લ્યો. એવા જીવને, શુદ્ધ પરિણતિ નિરપેક્ષ વર્તે છે તેને, એની ‘સાથે વર્તતો જે (હઠ વગરનો) સર્વપરિગ્રહત્યાગસંબંધી...’ સર્વપરિગ્રહત્યાગ. ત્યાં તો વસ્ત્ર આદિ કાંઈ છે નહિ. આહાહા...! બહારની વાત રહી ગઈ. પરિગ્રહ-વસ્ત્ર-

મોક્ષનો પરંપરાહેતુ કહેવામાં આવે છે. જ્યાં શુદ્ધપરિણતિ જ ન હોય ત્યાં વર્તતા શુભોપયોગમાં મોક્ષના પરંપરાહેતુપણાનો આરોપ પણ કરી શકાતો નથી, કેમ કે જ્યાં મોક્ષનો યથાર્થ પરંપરાહેતુ પ્રગટ્યો જ નથી-વિદ્યમાન જ નથી ત્યાં શુભોપયોગમાં આરોપ કોનો કરવો?

રહિત. પણ ઓલું મૂળ છે એ? મૂળ વિના બહારમાં (ચારિત્ર) ક્યાંથી આવ્યું?

‘નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક...’ શબ્દ છે ને? જુઓને પાઠમાં જ છે ને? ‘નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક...’ એનો અર્થ થયો, કે પહેલા મહાવ્રતમાં પણ નિરપેક્ષ અહિંસાભાવ પરિણતિ વર્તે છે. એને અહિંસાનો વિકલ્પ જે છે તેથી આ વર્તે છે એમ નથી. શું કીધું? સમજાણું? અહીં નાખ્યું એ પાંચેયમાં લઈ લેવું. મુનિ, સાચા સંત, એને આત્મામાં અતીન્દ્રિય જ્ઞાન અને આનંદ, એને અવલંબે પ્રગટેલી નિરપેક્ષ વીતરાગી પરિણતિ અહિંસા (વર્તે છે). એ અહિંસાને અહિંસાવ્રતનો વિકલ્પ છે, એની પણ એને અપેક્ષા નથી. એવી અહિંસા વીતરાગી પરિણતિની સાથે રહેલો વિકલ્પ અહિંસા વ્યવહાર, હઠ વિનાનો એને ભાવ હોય છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

એમ સત્યવ્રતમાં પણ પોતાનું પરમ સત્ય સ્વરૂપ, એની અપેક્ષા થઈને જે નિર્મળ પરિણતિ થઈ, એને સત્યવ્રતના વિકલ્પની અપેક્ષાએ થઈ એમ નથી. સમજાણું કાંઈ? સત્યવ્રતનો વિકલ્પ છે, માટે અહીં સત્યપરિણતિ નિરપેક્ષ વર્તે છે. એમ નથી. નિરપેક્ષ છે. એની એને અપેક્ષા નથી. આહાહા...! સમજાણું કે નહિ આમાં? આમાં સમજાય છે કે નહિ? છોકરાઓ એય! ‘હર્ષદ’! સમજાય છે ને? થોડું થોડું? ઠીક બહું સારું. હા પાડીને. કહો, સમજાણું? આહાહા...! કેમ ‘પ્રેમચંદ્રજી’! આ તો સમજાય એવું છે. પૂરું સમજાય છે? એ તો પરીચયવાળા છે ને? આહાહા...!

શું કહેવું છે? અહીં નિરપેક્ષમાંથી આ પાંચેયમાં કાઢવું છે. ‘નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક...’ એ વિકલ્પ નથી, સંકલ્પ નથી. નિરપેક્ષ ભાવના એટલે આત્માના શુદ્ધ ધ્રુવ સ્વભાવના આશ્રયે થઈને જે વીતરાગી પરિણતિ અહિંસક થઈ છે, એ નિરપેક્ષ ભાવના છે. એવા નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક વ્યવહાર અહિંસાવ્રતનો જે વિકલ્પ છે, એને પુણ્યબંધનું કારણ કહી, એને સંયોગી ભાવ છે એમ કહે છે. ઓલો નિરપેક્ષ ભાવના એ સ્વભાવિક ભાવ છે. એની સાથે અહિંસાવ્રતના વિકલ્પની અપેક્ષા એને નથી. છતાં એવા નિરપેક્ષ ભાવનાની સાથે... લ્યો આ તો ભાઈ ઓલું આવ્યું. સહચર, સહચર, સહચર મેળ છે ને બધો. જુઓને! ઓહોહો...! ગજબ વાત છે. સંતોની કથની ચારે બાજુથી (મેળવાળી છે)

સમ્યગ્દર્શન-જ્ઞાન-ચારિત્ર એ વ્યવહારની અપેક્ષાથી પ્રગટ્યા છે એમ નથી. ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદ સ્વરૂપ... આહાહા...! સચેત વસ્તુ, સચેત વસ્તુ, જાગ્રત વસ્તુ, આનંદ વસ્તુ. એવી ચીજના અવલંબનથી પ્રગટેલી શુદ્ધ પરિણતિ, એને અહિંસાવ્રતના વિકલ્પની અપેક્ષા નથી. છતાં તેની સાથે રહેલો વ્યવહાર અહિંસાનો વિકલ્પ તેને પહેલા મહાવ્રતના પરિણામ કહેવામાં આવે છે.

એમ બીજું. સત્યસ્વરૂપ ભગવાનઆત્મા, પૂર્ણ સત્ય આનંદ, એનો આશ્રય લઈને, જે પરમસત્યની પરિણતિ શુદ્ધ વીતરાગી થઈ, એને સત્યવ્રતના વિકલ્પના મહાવ્રતની અપેક્ષા

નથી. એવી નિરપેક્ષ પરિણતિની સાથે સહચરરૂપે બીજા મહાવ્રતના પરિણામ હોય છે. સમજાણું? નિરપેક્ષ ચારિત્ર વર્તે છે, એની સાથે આ સત્યવ્રતનો શુભભાવ છે, એને સાથે-સહચર દેખીને, વ્યવહાર ચારિત્રની ઉપમા એને કહેવામાં આવી છે.

એમ ત્રીજા વ્રતમાં. અચૌર્ય. કંઈ બાહ્યથી ગ્રહવું નથી. આ તો અંદરમાં ગ્રહાયેલો ભગવાન પૂર્ણાનંદ પ્રભુ, સહજ સ્વરૂપ છે, એમાં અંદર જે શુદ્ધ વીતરાગી પરિણતિ (થાય) એ અચૌર્યભાવ એનો નિશ્ચય છે. ક્યાંયથી લીધું નથી. પોતામાંથી આવેલી દશા છે. એવી વીતરાગ પરિણતિ તે અચૌર્યવ્રતના રાગની અપેક્ષાથી નથી. આહાહા...! ઓલો વ્યવહાર છે, તો આ નિશ્ચય છે એમ નથી. એમ કહે છે. જેમ અજીવ છે તો જીવ છે, એમ છે?

મુમુક્ષુ :- એમ ક્યાંથી હોય?

ઉત્તર :- અજીવ છે તો જીવ છે એમ બે અપેક્ષાથી સિદ્ધ કરવું હોય તો શું કરે? ભાઈ! અજીવ છે તો જીવ છે, જીવ છે તો અજીવ છે. આ તો અજીવપણું અને જીવપણું ભિન્ન સ્વતંત્ર સિદ્ધ કરવું હોય તો એમ. પણ એ અજીવ છે માટે જીવ છે, અને જીવ છે માટે અજીવ છે, એમ છે નહિ. એમ વ્યવહાર છે તો નિશ્ચય છે, એમ છે? બિલકુલ નહિ. આહાહા...! કહો, 'કાંતિભાઈ'! આહાહા...! દિગંબર સંતોનું કથન એ તો અમૃતના વહેણલા વાયા છે એમાં. આહાહા...! કોઈનો પક્ષ નહિ, સત્ય આ છે. સમજાણું? એ અચૌર્યનું (કહ્યું).

એમ જેને અંતર બ્રહ્માનંદ પ્રગટ્યો છે. બ્રહ્મ એટલે આત્મા આનંદસ્વરૂપ એનું ચર્ય અંદર, બ્રહ્માનંદની શાંતિ પ્રગટી, બ્રહ્મચર્ય નિશ્ચય, એને વ્યવહાર બ્રહ્મચર્યના રાગની અપેક્ષા નથી. સમજાણું કાંઈ? બ્રહ્મચર્ય બ્રહ્મસ્વરૂપ ભગવાન, એ આનંદમૂર્તિ પ્રભુ, એને આશ્રયે થયેલી જે આનંદ, બ્રહ્મચર્ય પર્યાયમાં વીતરાગી પરિણતિ બ્રહ્મચર્ય નિશ્ચય પ્રગટ્યું છે, એને વ્યવહારવ્રતના બ્રહ્મચર્યના વિકલ્પની અપેક્ષા નથી. નિરપેક્ષ પરિણતિ છે. એની સાથે સહચર તરીકે સાથે... એમ છે ને? સાથે શબ્દ પડ્યો છે કે નહિ? એનો અર્થ શું થયો? સાથે છે. બસ. પહેલા આ અને પછી આ. એમ ક્યાં છે આમાં? સમજાણું? એવો બ્રહ્મ એટલે ભગવાન પરમ બ્રહ્મસ્વરૂપ પ્રભુ આત્મા, એના આનંદની દશા, અતીન્દ્રિય બ્રહ્મચર્ય પર્યાયમાં પ્રગટ્યું છે, એને ચોથા વ્રતના વિકલ્પના બ્રહ્મચર્યની અપેક્ષા નથી. એવા બ્રહ્મચર્યની સાથે રહેલો શુભભાવ વ્યવહાર બ્રહ્મચર્ય હોય છે. આહાહા...!

મુમુક્ષુ :- ચારને લાગુ પડે છે.

ઉત્તર :- ચાર અને આ પાંચમું ચાલે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ? માળાએ. પણ ગજબ કર્યો છે. વ્યવહારનો ભાવ ચાલે છે એમાં આ નાખ્યું છે, જુઓ! વસ્તુની સ્થિતિ એવી રીતે છે. એને સાબિત કરવાની કળા આ રીતની છે. આહાહા...! શું પ્રભુ તારામાં આનંદ છે એને પ્રગટ કરવા માટે કોઈની અપેક્ષા છે?

હવે કહે છે કે નિશ્ચય અપરિગ્રહવ્રત. જેને રાગરહિત અરાગી વીતરાગી પરિણતિ પ્રગટ

થઈ છે. એને પરિગ્રહના ત્યાગનો જે શુભભાવનો વિકલ્પ, એની અપેક્ષા એને નથી. એ રીતે નિરપેક્ષ ભાવનાપૂર્વક. પૂર્વકમાં આ સાથે આવી ગયું. અહીં કહ્યું ને? નિરપેક્ષ ભાવના... એટલે પૂર્વમાં પહેલું આ એમ કાંઈ નથી. આ તો આવું પૂર્વક સાથે. આવી પરિણતિની સાથે. એટલે ઓલો વ્યવહારપૂર્વક નિશ્ચય તો ન રહ્યો, પણ નિશ્ચયપૂર્વક એટલે કે નિશ્ચય છે, ત્યાં આગળ સાથે રહેલો વિકલ્પ છે. આહાહા...! ભારે વાત, ભાઈ! વસ્તુની સ્થિતિને પ્રસિદ્ધ કરવાની રીત. આ તો વસ્તુનું સ્વરૂપ જાણવું છે.

‘સર્વેષાં’ ‘સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ...’ લ્યો. અર્થાત્. અન્વયાર્થ ચાલે છે. ‘જે ભાવનામાં પરની અપેક્ષા...’ ભાવના એટલે એકાગ્રતા. શુદ્ધ ચૈતન્ય ભગવાનઆત્મામાં એકાગ્રતા. લ્યો, અહીં ભાવના એટલે એકાગ્રતા. ઓલી ભાવના એટલે કલ્પના. સામાયિકમાં આવે છે ને? શુદ્ધ ઉપયોગની ભાવના. ‘પ્રવચનસાર’માં. ત્યાં એવો અર્થ કર્યો. અરે...! ભગવાન! શું કરે છે, ભાઈ? આહાહા...! એને યથાસ્થાને જ્યાં છે ત્યાં રહેવા દે ને. ‘એવી શુદ્ધ નિરાલંબન ભાવના સહિત) સર્વ પરિગ્રહનો ત્યાગ...’ જોયું? ચોથામાં શુભ પરિણામ હતા ને? અહીં પછી નાખ્યા.

‘સર્વ પરિગ્રહોનો ત્યાગ (સર્વપરિગ્રહત્યાગસંબંધી શુભભાવ) તે, ચારિત્રભર વહનારને...’ ‘ચારિત્રનો ભાર; ચારિત્રસમૂહ; ચારિત્રની અતિશયતા.’ એ સ્વરૂપનું ચારિત્ર અંદર છે. એને આવો ભાવ હોય છે. ‘ચારિત્રભર વહનારને પાંચમું વ્રત કહ્યું છે.’ શુભરાગ હોય છે. આહાહા...! વિશેષ આવશે... (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)